

BELLE TEN

Cilt/Vol.: 87 - Sayı/Issue: 310
Aralık/December 2023

<https://belleten.gov.tr>

Başvuru/Submitted: 20.07.2022
Kabul/Accepted: 09.01.2023

DOI: 10.37879/belleten.2023.853

Araştırma Makalesi/Research Article

Pietro Del Massaio'nun Planına Göre 15. Yüzyılda Edirne'nin
Kentsel Mekân Değerlendirmesi

Mete Korhan Özkök* - Zekiye Yenen**

Öz

Edirne kenti bir Osmanlı başkenti olmasına karşın; mekânsal gelişim sürecine dair yazılı ve görsel kaynaklar özellikle 19. yüzyıl öncesi için kısıtlıdır. Edirne kentine yönelik bilinen en eski haritaların 1854 yılı sonrasına ait olması tarihsel, mekânsal incelemelerde ve tarihsel verilere dayalı olması gereken fiziki müdahalelerde kısıt yaratan bir konudur. Yapılan incelemeler ve araştırmalar sonucunda Batlamyus'un Coğrafya isimli eserinin 15. yüzyılda Pietro del Massaio tarafından hazırlanmış Latin 4802 isimli kopyasında Edirne/Kaleiçi Bölgesini gösteren plan tespit edilmiştir. 15-16. yüzyıllar arası haritacılık ve kopya eser üretiminde görülen değişimler nedeniyle, tespit edilen plan bulunduğu dönem açısından tek örnektir. Ancak içerik bakımından dönemin mekânsal yapısına dair temel okuma ve çözümlemeleri yapmak mümkün olmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı; bu plana yönelik incelemelere dayanarak 15. yüzyıl Edirne kenti Kaleiçi Bölgesinin mekânsal kurgusuna yönelik çıkarımların yapılmasıdır. Bu kapsamda tarihsel okumalar, ek plan ve haritalar gibi kaynakların da desteği ile sur kapıları, yollar, donatılar olmak üzere kentsel çevreye yönelik üç ana başlıkta incelemeler ve tespitler yapılmıştır. Çalışmanın özgün

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Assist. Prof., Kırklareli University, Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning, Kırklareli/TÜRKİYE, metekorhanozkok@klu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0001-8734-3644>

** Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Prof. Dr., Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning, İstanbul/TÜRKİYE, zekiyekuleli@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-3413-4210>

Bu makale Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC)

katkısı, literatürde ilk kez ele alınan bu belge ile Edirne kenti için kentsel ölçekte mekânsal gelişim ve kent tarihi konularına yönelik yorumların geliştirilmesidir. Ayrıca Kaleiçi bölgesinin özellikle dini/kamusal donatılar açısından bir hizmet bölgesi niteliğine sahip olduğu da söz konusu belgeye dayanarak tespit edilebilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edirne, Kent Tarihi, Kent Planları, Batlamyus, Coğrafya, Pietro del Massaio.

Urban Spatial Assessment of Edirne in the 15th Century According to Pietro Del Massaio's Plan

Abstract

Edirne was one of the capital cities of the Ottoman Empire, but even so, written and visual resources on the spatial development process are limited, especially for the period prior to the 19th century. The fact that the oldest known maps of Edirne belong to after 1854 is an issue that creates limitations in historical, spatial investigations. As a result of researches, a plan for Edirne/Kaleiçi was determined in the copy of Ptolemy's Geography named Latin 4802 prepared in the 15th century. Due to the changes observed in cartography and copy production between the 15th-16th centuries, the determined plan is the only example representing that period. The aim of this article is to make inferences about the spatial structure of Edirne/Kaleiçi Region in the 15th century, based on this plan. Within the scope of the study, the plan was examined through three main topics: the city walls and gates, road lines and urban functions. Additional resources, such as historical records, plans and maps, were used in the evaluation process. The original academic contribution of the study is to pave the way for further discussions on the spatial development and urban history for Edirne with this plan discussed for the first time in the literature. In addition, it has been determined based on the plan that the Kaleiçi region has the characteristics of a service region, especially in terms of religious/public facilities.

Keywords: Edirne, Urban History, City Plans, Ptolemy, Geography, Pietro del Massaio.

Giriş

Edirne kenti bir Osmanlı başkenti olmasına karşın; özellikle mekânsal gelişim sürecine dair yazılı, çizili vd. görsel kaynaklar 19. yüzyıl öncesi için kısıtlıdır. İncelenen kaynaklarda çoğunlukla ilgili dönemlerde yapılan yapılar aktarılmakta ancak Rumeli'nin en önemli kentlerinden biri olan Edirne'nin kentsel görünümüne dair harita/plan/eskiz türü kaynaklar bulunmamaktadır. Edirne kentine dair bu zamana kadar tespit edilmiş en eski plan/eskiz çalışmalarından biri 1700 yılında hazırlandığı tahmin edilen "Plan manuscrit d'Andrinople" isimli haritadır (Şekil 1). Ancak ilgili

belge hemen hemen sadece coğrafi referansların anlaşılabilceği bir yapıdadır. Edirne kentine yönelik diğer planların 1854 yılı sonrasına ait olduğu hatırlandığında bu durum tarihsel, mekânsal incelemelerde ve tarihsel verilere dayalı olması gereken fiziki müdahalelerde kısıt yaratan bir konudur.

Ancak yapılan incelemeler ve araştırmalar sonucunda Batlamyus'un *Coğrafiya* isimli eserinin 15. yüzyılda Pietro del Massaio tarafından hazırlanmış Latin 4802 isimli kopyasında Edirne/Kaleiçi Bölgesine ait iknografik tekniklerle hazırlanmış bir plan tespit edilmiştir. Bu çalışmanın temel amacı; tespit edilen bu plandan hareketle-modern harita teknikleri ortaya çıkmadan önceki harita gösterim/çizim tekniklerinin sunduğu sınırlı bilgiye dayanarak ve söz konusu planın sadece kentin Roma döneminde kurulmuş çekirdeğine odaklanmış olmasını göz önünde tutarak- 15. yüzyıl Edirne/Kaleiçi Bölgesine ve mekânsal kurgusuna yönelik katkıların ve bunlara dayalı çıkarımların yorumlanmasıdır. Bu kapsamda dönemin harita çizim teknikleri, Edirne tarihi, dönemin kentsel ve mekânsal gelişimine etki eden olguları gibi teknik ve tarihsel etmenler bütüncül olarak değerlendirilmiş ve bulgular yorumlanmıştır. Konuya ilişkin incelenen ulusal ve uluslararası literatürde plan üzerine herhangi bir çalışma tespit edilememiştir; bu bakımdan ilk olma özelliğine sahiptir. Dolayısı ile çalışmanın kent tarihi ve özellikle Edirne tarihi konularında literatürde görülen boşluğu gidermek yönünde yapılan/yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Şekil 1: 1700 yılında yapılmış Edirne Planı¹.

1 Harita orijinal kaynağı: *Plan manuscrit d'Andrinople*, Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, CPL GE DD-2987 (5912), 2008.

1. 14-15. Yüzyıl Arası Hazırlanan Batlamyus'un Coğrafya Kopyalarının Genel Özellikleri

Batlamyus'un MS 150'li yıllarda yazmış olduğu *Coğrafya (Geōgraphikē Hyphēgēsis)* isimli eserin orijinal metni kayıp olduğu gibi günümüze ulaşan 53 adet Yunanca tıpkıbasım kopyaların çoğunluğu 13. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasına aittir. Orijinal eser ile mevcut en eski tıpkıbasım kopyalar arasında yaklaşık 1000 yıllık bir zaman aralığı bulunmaktadır². Günümüze ulaşan 86 adet Latince kopyada orijinal çalışmalardan farklı olarak ek haritalar ve döneminde başkent ya da önemli ticaret kenti niteliği taşıyan bazı kentlerin planları tespit edilebilmektedir. Fischer'in³ tanımlamalarına göre Latince kopyalar temelde altı gruba ayrılmaktadır⁴:

1. Palla Strozzi, Francesco di Lapacino ve Domenico di Lionardo Boninsegni'nin el yazmaları ve kopyaları,
2. Nicolaus Germanus'un el yazmaları ve kopyaları,
3. Pietro del Massaio'nun el yazmaları ve kopyaları,
4. Francesco Berlinghieri'nin el yazmaları ve bunların kopyaları,
5. Henricus Martellus Germanus'un el yazmaları ve kopyaları,
6. Bilinmeyen yazarların kopyaları.

Pietro del Massaio 15. yüzyılda Floransa'da, Latin 4802 (15. yüzyıl⁵), Latin 5699 (1469), Urban 277 (1472), Urban 491 (1472) kodlu dört adet kopya üretmiştir⁶. Bu kopyalarda orijinal metne ek olarak Massaio tarafından hazırlanan İspanya, Galya, İtalya, Etrurya, Mora, İskandinavya ve Etiyopya'nın modern haritaları; Milano, Venedik, Floransa, Roma, İstanbul (Konstantinopolis), Şam, Kudüs,

- 2 Florian Mittenhuber, "The Tradition of Texts and Maps in Ptolemy's Geography", *Ptolemy in Perspective: Use and Criticism of his Work from Antiquity to the Nineteenth Century*, ed. Alexander Jones, Dordrecht 2010, s. 95.
- 3 Joseph Fischer, *Claudii Ptolemaei Geographiae codex Urbinae Graecus 82*, Apud E. J. Brill; Apud Ottonem Harrassowitz, Lipsiae 1932.
- 4 Florian Mittenhuber-Alfred Stuckelberger, *Handbuch Der Geographie: Ergänzungsband Mit Einer Edition Des Kanons Bedeutender Städte*, Schwabe AG 2009, s. 41.
- 5 Hazırlanma tarihi tam olarak tarihi tespit edilememekle birlikte bazı kaynaklar 1451 yılına ait olduğunu belirtmektedir detaylı bilgi için bk. Juergen Schulz, "Jacopo de' Barbari's View of Venice: Map Making, City Views, and Moralized Geography before the Year 1500", *The Art Bulletin*, Vol. 60/No. 3, 1978, s. 458.
- 6 Vatican Library, "Pietro Del Massaio Di Iacopo Del Massaio", 20 Mayıs 2019, (<https://spotlight.vatlib.it/it/humanist-library/feature/pietro-del-massaio-di-iacopo-del-massaio#fromHistory>, 12.07.2021 tarihinde erişildi).

Kahire ve İskenderiye'nin kent planları bulunmaktadır^{7,8}. Massaio'nun *Coğrafya* kopyalarına kent planlarını ve yeni haritaları ekleyen ilk kişi olması bakımından bu örnekler ayrıca önem arz etmektedir⁹. Bu çalışmanın konusunu oluşturan kopya ise Pietro del Massaio'nun Latin 4802 kodlu nüshasıdır (Şekil 2). Sadece bu kopyada diğerlerinden farklı olarak “Andernopoli¹⁰” adı ile Edirne kentinin planı görülmektedir. İlgili kent planının Ciriaco d'Ancona'nın 1432-1444 yılları arasındaki gözlem ve notlarından üretildiği belirtilmektedir^{11 12 13}. 1453 yılında İstanbul'un fethi, Coğrafya kopya basımlarında düzenlemeye gidilmesine sebep olmuş, İstanbul'un yeni Osmanlı başkenti olması nedeniyle, 1469-1472 yıllarındaki kopyalarda Edirne kent planı çıkartılmış ve Anadolu coğrafyasından sadece İstanbul kent planı eklenmiştir. Dolayısı ile bu çalışma kapsamında ele alınacak plan belgesi, bulunduğu dönem açısından tek örnektir. Nuti çalışmasında¹⁴ ek olarak 14.-15. yüzyıl arasında Pietro del Massaio'nun da çalışmalarının bulunduğu

- 7 Mittenhuber-Stuckelberger, *age.*, s. 41.
- 8 Latin 4802 kodlu kopyada ek olarak Edirne, Urban 277 kodlu kopyada ise ek olarak Volaterra (İtalya) kentinin planı bulunmaktadır.
- 9 Naomi Miller, “Mapping the City: Ptolemy's Geography in Renaissance”, *Envisioning the City: Six Studies in Urban Cartography*, ed. David Buisseret, University of Chicago Press, Chicago 1998, s. 34; David Buisseret, *Envisioning the City: Six Studies in Urban Cartography*, University of Chicago Press, Chicago 1998, s. 1-20.
- 10 Edirne kentinin diğer eski adları için bk. M. Tayyib Gökbilgin, “Edirne”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 10, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 1994, s. 431-442.
- 11 Gustina Scaglia, “The Origin of an Archaeological Plan of Rome by Alessandro Strozzi”, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, Vol. 27, 1964, s. 140.
- 12 Scaglia, Edirne kent planının Ciriaco d'Ancona'nın çizimlerinden yola çıkılarak yapıldığını belirtmektedir. Ancak Ciriaco d'Ancona'nın ulaşılabilen iki el yazması eserinde (Urban 281 (bk. Biblioteca Apostolica Vaticana (BAV), Ciriaco d'Ancona-Urb.lat.281 (1449), 229v-230r), Latin 218 (bk. BAV, Ciriaco d'Ancona-Vat.lat.218 (1401), Sec. XV-1r-v) İstanbul (Konstantinopolis) kentinin fetih öncesi durumunu aktaran çizimler tespit edilmiş, Edirne kentine dair referans herhangi bir harita/çizim görülmemiştir. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Phyllis Williams Lehmann, “Theodosius or Justinian? A Renaissance Drawing of a Byzantine Rider”, *The Art Bulletin*, Vol. 41/No. 1, 1959, s. 50.
- 13 Yazar tarafından ayrıca ilgili planın yapıldığı döneme ait diğer seyyah kayıtları incelenmiştir. Pero Tafur'un (1437-1438) seyahatnamesine (bk. Pero Tafur, *Pero Tafur: Travels and Adventures 1435-1439*, transl. Malcolm Letts vd., George Routledge, Londra 1926) ve Johann Schiltberger'in (1396-1402) seyahatnamesine (bk. Johannes Schiltberger, *The Bondage And Travels Of Johann Schiltberger: A Native Of Bavaria, In Europe, Asia, And Africa, 1396-1427*, transl. John Buchan Telfer, Nabu Press, Londra 1859) bakılmıştır. Ancak söz konusu kaynaklarda Edirne hakkında aktarılan bilgi politik ve coğrafi içerikle sınırlı olduğundan doğrudan makalede değerlendirilmemiştir.
- 14 Lucia Nuti, “The Perspective Plan in the Sixteenth Century: The Invention of a Representational Language”, *The Art Bulletin*, Vol. 76/No. 1, 1994, s. 105.

Coğrafya kopyalarına¹⁵ eklenen kent planlarının ve modernleştirilmiş bölge haritalarının, dönemin bilgi ve kültür yapısına hizmet vermesine karşın orijinal metni büyük ölçüde değiştirmesinden ötürü¹⁶ tepki aldığını ve orijinal metnin bütünlüğüne zarar verdiği için 16. yüzyılda hazırlanan kopyalardan tüm yeni plan ve haritaların çıkartıldığını belirtmektedir.

Şekil 2: Latin 4802 kodlu kopyanın dış kapağı ve iç kapakları¹⁷.

16. yüzyıl öncesi (çoğunlukla 14-15. yüzyıl arası) hazırlanan plan ve haritalar temelde iki kategoride gruplanabilmektedir:

1. İşlevi yalnızca coğrafi ve topoğrafik durumu bildirmek, başka kent ve bölgeler hakkında bilgi sunmak olan dar bir kartografik içeriğe sahip belgeler.
2. Dönemin haritacılık tekniklerine uygun, ideal bir bilgi sunma amacı olan, resmi ve teknik amaçlar için yapılmış belgeler¹⁸.

15 Floransa'da Batlamyus'un *Coğrafya* kitaplarının Latince çevirilerinin ve tıpkı basımlarının yapılması 1405 yılında Jacopo d'Angiolo tarafından başlatılmış olup, 1430'lu yıllardan sonra artan talebe bağlı olarak hem kopya sayısı artmış hem de kopyalara yeni haritalar ve kent planları eklenmeye başlamıştır, bk. Samuel Y. Edgerton, "Florentine Interest in Ptolemaic Cartography as Background for Renaissance Painting, Architecture, and the Discovery of America". *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 33/No. 4, 1974, s. 280-283. Avrupa'da 1400-1472 yılları arasında üretilen harita sayısı yaklaşık 1000 iken, 1472-1500 yılları arasında 56000, 1500 yılından sonra ise yaklaşık 1 milyon adet olduğu belirtilmektedir, bk. David Woodward, "Cartography and the Renaissance: Continuity and Change", *Cartography in the European Renaissance*, University of Chicago Press, Chicago 2007, s. 11.

16 Özellikle bu noktada bir diğer neden olarak kopya hazırlayanların teknikleri ile Batlamyus'un harita tekniği arasındaki fark verilebilmektedir, Schulz, agm., s. 458.

17 Claudius Ptolomaeus, *Cosmographia (Latin 4802)*, Yay. haz. Pietro del Massaio, Floransa 1451 (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8454687p>, 10.01.2020 tarihinde erişildi).

18 Schulz, agm., s. 428-429.

Haritacılık açısından bu iki grup birbirleri ile ilişkili olsa da işlevsellik açısından ikinci grup ön plana çıkmaktadır. Özellikle 14-15. yüzyıl arası Floransa'da üretilen Coğrafya kopyalarına eklenen yeni harita ve plan örnekleri birinci kategoride değerlendirilebilmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: 16. yüzyıl Öncesi Harita İçerikleri ve Temel Kullanımları¹⁹.

Kullanım	Harita Tür ve İçerikleri	Gruplama
Genel Kullanım (<i>Küçükten büyüğe geniş bir ölçekte</i>)	Kozmografik, coğrafi haritalar	1
Deniz navigasyonu	Portolan haritası	2
Kara navigasyonu	Yüksek detaylı ve ölçekli rota haritaları	
Mal/mülk yönetimi	Yapı planları, kadastral planlar	

Mevcut literatürde geçmiş dönemlerde üretilmiş haritaların teknik ve içerik açısından karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesine yönelik çok sayıda çalışma olmasına karşın, geçmiş dönem kent tasvirleri ve planlarına dair karşılaştırmaların veya teknik değerlendirmelerin kısıtlı olduğu görülmektedir²⁰. 16. yüzyıl öncesi hazırlanan kent planları ise çizim tekniklerine göre temelde iki kategoride gruplanabilmektedir²¹:

1. Dikey Planlar (Şekil 3): Kentlerin temel yapısını ifade etmek için kullanılan en eski tekniklerden biridir. Temelde üç boyutlu olan mekânsal yapının iki boyutlu bir şekilde işlenmesi ile hazırlanmaktadır. Özellikle ölçeklendirilmiş dikey planlar, askeri ve resmi amaçla üretilen belgelerden olup Floransa'da özellikle 1421 yılından itibaren yaygın tekniklerden biri olmuş ve 16. yüzyıla kadar kullanılmıştır. 17. ve 18. yüzyılda bu plan çizim tekniği yeniden

19 Woodward, agm., s. 7, kaynağından faydalanılmıştır.

20 Bu konuda hazırlanmış detaylı çalışmalar için bk. John A. Pinto, "Origins and Development of the Ichnographic City Plan", *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 35/No. 1, 1976, s. 35-50, David Harvey, *The History of Topographical Maps: Symbols, Pictures and Surveys*, Thames and Hudson, Londra 1980; British Library, *The City in Maps: Urban Mapping to 1900*, British Library, Londra 1987.

21 Buisseret, *age.*, s. 9-13.

yaygınlaşmıştır, 20. yüzyıla kadar olan örnekler incelendiğinde ise; genellikle kentteki önemli yol ve yapıların ifade edildiği, göreceli önem değeri düşük yapı stoğunun çizimde göz ardı edildiği bir grafik yapıya sahiptir.

2. Kuş Bakışı Görüşlü, İkonografik²² Planlar (Şekil 4): Temelde üç boyutlu olan mekânsal yapının iki boyutlu bir şekilde ancak perspektif açılarının da dahil edilmesi ile yapı yüksekliklerinin ve bazı topoğrafik niteliklerin de ifade edildiği gruptur. Özellikle 1450-1550 yılları arasında görülen bu plan tekniğinde, görüş hattının fiziksel mekân ile buluştuğu yüksek bir bakış açısından görülüyormuş gibi ifade edilmektedir. 15. ve 16. yüzyılda Floransa'da kent tasvirlerinin üretilmesinde özellikle kullanılan tekniklerden biridir. Şehrin genel yapısı, önemli yapıların konum ve yüksekliklerinin daha ayrıntılı bir şekilde gösterilebildiği ancak dikey planda olduğu gibi göreceli önem değeri düşük yapı stoğunun çizimde gözardı edildiği bir grafik yapıya sahiptir.

Özetle, 15. ve 16. yüzyılda kent plan ve tasvirleri temelde ikonografik planlar olarak çalışılmış olup; kent surları ve belirgin/önemli temel yapıların ifade edildiği bir şekilde hazırlanmıştır²³. Bu plan tipi, niceliksel topoğrafik ilişkiler, sembolik değer ve kentlerin gerçek (!) görünümüne karşın görsel değeri ön planda tutan yaygın bir yaklaşım yaratmıştır. Görsel perspektif kuralları gereği gözlemciye yakın yapılar daha büyük, uzakta kalan yapılar ise daha küçük çizilmektedir²⁴. Bu nedenle yapılar, yollar gibi diğer kentsel unsurlar arası mekânsal ilişki, yükseklik ve ölçek referansları dikey planlara göre çoğunlukla bulunmamaktadır²⁵. Dolayısı

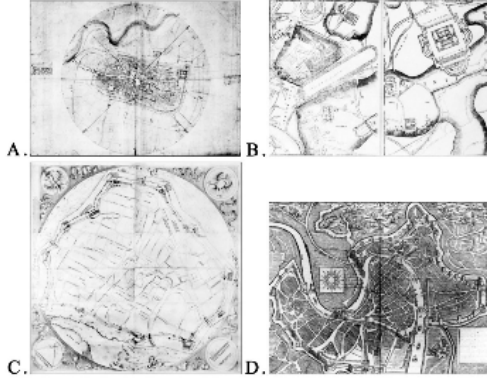
22 İkonografik kelimesinin kökeni Latince “plan, yapı planı”, Yunanca “ana hatlarını çizme, plan” anlamına gelmektedir, Miller, agm., s. 36. 14-15. yüzyıl arasında Floransa'da Rönesans etkisinde ortaya çıkan haritacılığa “görsel mekân, görsel perspektif” yaratma anlayışının etkisinde, kuş bakışı görüş plan tekniği ile birlikte geliştiği belirtilmektedir, Edgerton, age., s. 275, Pinto, age., s. 35, Vesa-Pekka Herva, “Maps and Magic in Renaissance Europe”, *Journal of Material Culture*, Vol.15/No. 3, 2010, s. 323-343.

23 Buisseret, age., s. 9.

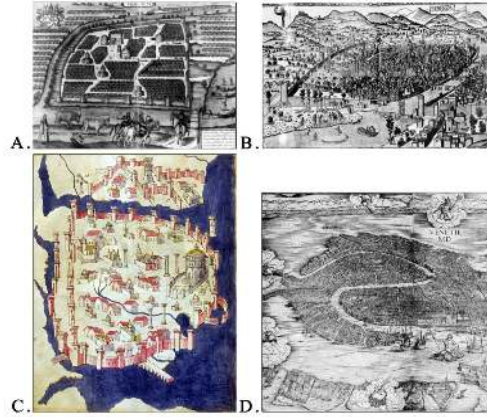
24 Pinto, age., s. 36, Miller, agm., s. 35-36.

25 El yazması kopyalardaki kent plan çizimleri ve mevcut doku karşılaştırmaları için ayrıca bk. Scaglia, age., Nuti, age., s. 25, Pnina Arad, “An Unpublished Map of the Holy Land: Venice, Biblioteca Marciana, MS Lat. X 116 (=3783)”, *Imago Mundi*, Vol. 65/No. 1, 2013; Eleonore Henriette Marie Mens, *Een architectuurhistorische waardstelling van naoorlogse woonwijken in Nederland: het voorbeeld van de Westelijke Tuinsteden in Amsterdam*, Eindhoven Üniversitesi, Doktora Tezi, Eindhoven 2019; Laura Carlevaris-Jessica Romor-Graziano Mario Valenti-Enrico Cicalo “Perception and Communication of Urban Space: Observations on Fourteenth- and Fifteenth-Century Representations of Rome”, *Proceedings of the 2nd International and Interdisciplinary Conference on Image*

ile bu teknikle hazırlanmış olan planlar, kent içinde önemli olan değerlerin bütün içinde soyutlanarak ön plana çıkartıldığı, ilgili dönem mekânsal yapısına dair temel okuma ve çözümlemelerin yapılabilmesini sağlayan niteliktedir. Pietro del Massaio'nun çalışmaları -Edirne/Kaleiçi Bölgesi planı dâhil- bu açıdan kuş bakışı/iknografik plan teknikleri ile hazırlanmış belgelerdir (Şekil 5).

Şekil 3: Dikey Plan Örnekleri²⁶.

Şekil 4: İknografik/Kuş Bakışı Plan Örnekleri²⁷.

and Imagination, ed. Enrico Cicalò, Springer International Publishing, İtalya 2020, s. 852-865.

26 **A.** İmola/İtalya, 1503, **B.** Roma/İtalya, 1551, **C.** Venedik/İtalya, 1552 bk. Pinto, *age.*, **D.** Verona/İtalya, 1540 bk. Nuti, *age.*, s. 118.

27 **A.** Moskova/Rusya, 1550, **B.** Floransa/İtalya, 1500, **D.** Venedik/İtalya, 1500 bk. Schulz, *age.*, **C.** İstanbul/Türkiye, 1451 bk. Ptolomaeus, *age.*.

Şekil 5: Pietro del Massaio Tarafından Çizilen Edirne Planı²⁸.

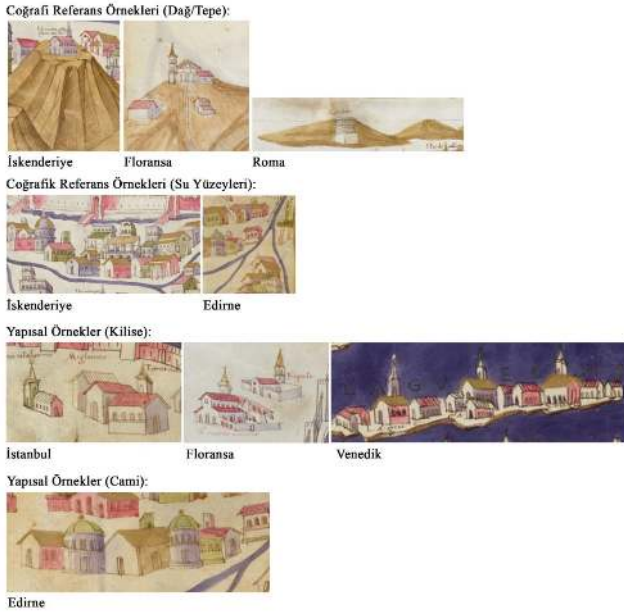
Pietro del Massaio'nun kent plan çizim örnekleri -özellikle Edirne odaklı- daha detaylı incelendiğinde (Şekil 6); ortogonal projeksiyon ile çizildiği ve perspektif ilkeleri kullanıldığı görülmektedir^{29, 30}. Her kentin topoğrafik ve coğrafi yapısına bağlı olarak temel referansların gösterilmesinin gereği olarak (dağ/tepe gibi coğrafi

28 Ptolomaeus, *age.*, s. 276.

29 Miller, *agm.*, s. 38-39.

30 Diğer bir değerlendirme ise planın bakış yönünün günümüzde Hıdırlık Tabyalarının bulunduğu, Hıdırlık Tepesi'nden kente doğru olduğu şeklindedir. Hıdırlık mevki, Osmanlı egemenliği öncesi bir kült merkezi olarak temel çekim noktalarından biri oluşu gibi özellikle plan döneminin kapsayan 15. yüzyılda yapılan mekânsal düzenlemeler sonrası bu niteliği devam etmiştir. Bu konuda ileri okuma için ayrıca bk. Mustafa Çağhan Keskin-Mustafa Kaan Sağ, "Edirne Hıdırlık Tepesi [Hızır Makamı]: Senkretik Bir Kült Merkezinin Oluşumu ve Ortadan Kaldırılması", *Milli Folklor*, C 17/S. 133, 2022, s. 222-33. Bu nedenle planda üst kısım doğu, alt kısım ise batı yönünü ifade etmektedir.

şekiller, dere/deniz gibi su yüzeyleri -Edirne örneğinde Tunca Nehri ve kollarının- çalışmalara dahil edildiği; su yüzeylerinin mor/menekşe renginde, diğer fiziksel yüzeylerin ise kahverengi tonlarında renklendirildiği görülmektedir. Yol sistemleri açık bir şekilde çizilmemiştir ancak yapı stokları ile oluşturulan şekil/zemin ilişkisi sonucunda sokak izleri algılanabilmektedir. Her ne kadar Massaio'nun Floransa, Roma ve Milano planlarında yapı blokları mekânda serbest ve yol sistemlerinden bağımsız bir şekilde ifade edilse de Edirne plan örneğinde algılanan yol sistemleri temel hareket akış yönlerine dair çıkarım yapılmasını mümkün kılmaktadır³¹.

Şekil 6: Massaio'nun plan çizim örnekleri³².

Temel mimari yapılar (sur, savunma kuleleri, önemli dini yapılar... gibi hizmet/donatu yapıları) planlarda görsel olarak ve şekilleri itibarıyla baskın hâldedir. Genellikle dinî ve idari yapıların, diğer yapılara göre olasılıkla daha büyük ebatlarının çizime yansıtıldığı görülmektedir. Büyüklük açısından verilen bu ayırım benzer şekilde çatı renkleri için de geçerlidir. Önemli yapılarda genellikle mavi, mor renkleri kullanılırken göreceli önemi düşük yapıların çatılarında

31 Claudia Conforti, "The Birth of the Modern City", *Companion to the History of Architecture*, American Cancer Society, ABD 2017, s. 4.

32 Ptolomaeus, *age*. temel alınarak hazırlanmıştır.

pembe, kırmızı, açık/koyu kahverengi kullanılmıştır. Kiliselerde çan kuleleri kırmızı renkle ifade edilmesine karşın, tepe noktasına konan daire şekille diğer yapılardan ayrılmaktadır, bu durumun genellikle dini yapılar özelinde görülmesi ve sadece Edirne örneğinde bulunan tepe noktasında daire olan ancak tek kubbeli forma sahip yapıların bir Müslüman kenti olması açısından cami olabileceği düşünülmektedir³³. Genellikle diğer planlarda yapıların veya mevkilerin isimleri yazılmışken, Edirne planında Tunca Nehri dışında herhangi bir yazılı bilgi notu bulunmamaktadır³⁴. Bununla birlikte hazırlanan planda ana odağın Kaleiçi bölgesinde olduğu, kale dışındaki yerleşim ve yapılara dair çok fazla mekânsal referansın bulunmadığı görülmektedir.

2. 14-15. Yüzyıl Arası Edirne Tarihi ve Tespit Edilebilen Mekânsal Gelişmeler

Çalışmanın içeriğine bağlı olarak, bu kısımda Edirne kentinin genel tarihsel sürecinden ziyade 14. ve 15. yüzyıl arası mekânsal gelişimine etki eden tarihsel süreç kronolojik bir şekilde incelenmektedir. Ana odak ise Massaio'nun Edirne planını hazırlarken referans aldığı 1432-1444 yılları arasındır.

Edirne kentinde bulunan en eski yerleşim birimlerinin Trak kabileleri tarafından açık Pazar olarak kullanıldığı daha sonra Makedonyalılar tarafından bu yerleşimin Orestler'in bir koloni kenti haline getirildiği ve buraya Orestas, Odrisya, Uscudama isimleri verildiği belirtilmektedir³⁵. 2. yüzyılda Roma İmparatoru Hadrianus (117-138) tarafından kentin Tunca Nehri'nin etrafında ve bugün Tarihi Kaleiçi bölgesi olarak ifade edilebilecek bölgede yeniden kurduğu ve kente Hadrianapolis, 1361 yılında³⁶ I. Murad (1326-1389) tarafından fethedilmesinden sonra Edrenaboli, Edrene ismi verildiği bilinmektedir. 18. yüzyıldan sonra ise kentin ismi kayıtlarda "Edirne" olarak geçmeye başlamıştır³⁷.

33 Ayrıca Yıldırım'a göre; 15. yüzyılda Edirne'de tek kubbeli cami yapılarının mekânsal gelişimi sağlama ve yönlendirmede kullanılan temel donatılardan biri olması değerlendirilmede bu görüşü desteklemiştir [Sercan Yıldırım, *Kentsel ve Mekânsal Yapı Çözümlemesi: Edirne Kent Kurgusu ve Mekânsal Yapı Çözümlemesi*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara 1996, s. 67].

34 Karşılaştırmalı değerlendirme yazarlar tarafından yapılmıştır.

35 Gökbilgin, agm.

36 Edirne fethinin tarihi konusunda 1361, 1362, 1367, 1369 şeklinde farklı tarihler verilse de genel kabul 1361 yılı olduğu şeklindedir.

37 Gökbilgin, agm.

Osmanlılar tarafından fethine kadar kentin 14. yüzyıldaki mekânsal yapısına dair incelemeler derlendiğinde; yerleşimin temelde bugünkü Kaleiçi bölgesi ile sınırlı olduğu, ancak yaklaşık konumunun günümüzdeki Yeniimaret mahallesi çevresinde Aina adında bir kasaba olduğu belirtilmektedir. Kaleiçi temel yerleşim birimi olup ticaret ve pazar alanı ise kale dışında yer seçmiştir. Günümüzde Makedonya Kulesinin bulunduğu konumun yakın çevresinde Tekfur Sarayı bulunmakta, günümüzde Üç Şerefeli Cami'nin bulunduğu yerin yakın çevresinde, sur kapılarına yakın bir konumda, temel hareket hatları üzerinde pazar alanı olduğu belirtilmektedir. Kaleiçi bölgesindeki sur kapılarından günümüzde Gazi Mihal Köprüsü konumunda, Bizans döneminde Miheal Paleologos tarafından yaptırılan köprü ile Via Egnatia yoluna bağlanan bir akış dinamiği bulunmaktadır³⁸. Özetle, 14. yüzyıl Edirne kentinin mekânsal kurgusu kale içi ve kale dışı yerleşimlerden (Aina kasabası) oluşan, iki merkezli (pazar alanı - ticaret merkezi, Kaleiçi bölgesi - yönetim/yerleşim merkezi) bir yapıdadır. Edirne'nin fethi sonrasında ise I. Murad tarafından Kaleiçi bölgesinde bulunan iki kilise Halebi Cami ve Kilise Cami hâline getirilmiştir³⁹. Osmanlıların Rumeli seferlerinin sürmesi nedeniyle, kenti Balkanlara bağlayan Akıncılar Yolunun korunması için Aina kasabasının bulunduğu bölge imar edilmiş, 1399 yılında Yıldırım Cami ve Külliyesi yapılmış ve çevresinde mahalle kurulmuştur⁴⁰. Bununla birlikte genel kabullerden biri Kaleiçi bölgesinin, 1361 yılında fethedildikten 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar plan bakımından geniş kapsamlı bir değişiklik geçirmediği şeklindedir⁴¹.

Edirne kentinde esas mekânsal gelişim ise 15. yüzyıl ve sonrasında görülmektedir⁴².

38 S. Yıldırım, *age.*, s. 50-54.

39 Günümüzde bu yapıların konumunu tespit etmemizi sağlayacak yapı izi, mekânsal referans bulunmamaktadır.

40 Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1939, s. 11-19, S. Yıldırım, *age.*, s. 54-57.

41 Ramazan Tabak, *Roma Döneminde Hadrianopolis (Edirne) Kent Surları*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2018, s. 22.

42 Seyyah B. de la Broquière 1433 yılındaki seyahat notlarında Edirne kentini "büyük ve canlı bir kent" olarak aktarmaktadır Gökbilgin, *age.*, Ch. Schefer (ed.), *Bertrandon De La Broquière'in Deniz aşırın Seyahati*, çev. İlhan Arda, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 230-231. Bertrandon De La Broquière'in Deniz aşırın Seyahati isimli kitapta; özgün metnin seyahatname kısımlarının özetlenerek çevrildiği belirtilmektedir (bk. Schefer, *age.*, s. 16). Bu nedenle ele alınan metin versiyonunda Edirne kentine dair -makale kapsamında- ayrıca mekânsal durum konusunda bilgiye ulaşlamamıştır. Ek olarak aynı seyahat notlarının başka bir versiyon çevirisinde (bk. Johnes Thomas. *The Travels of Bertrandon de la Broquiere to Palestine during the Years 1432 and 1433*. Hafod Press, Londra 1807, s. 244-246) özgün metne büyük ölçüde uyulmakla birlikte, Edirne

Yapılaşma ve imar çalışmalarının yoğunlukla gayrimüslim nüfusun yaşadığı Kaleiçi bölgesi yerine kale dışına ancak hemen yanına/yakınına yapıldığı, bağlı olarak mekânsal gelişimin özellikle bu dönemlerde kale dışında, tekke, zaviye, cami, imaret, medrese gibi hizmet yapılarının çevresinde yerleşmek şeklinde gerçekleştiği söylenebilir⁴³ (Şekil 7). 1402-1414 yılları arasında Eski Cami, 1417-1418 yılları arasında Bedesten, 1436 yılında Muradiye Camii, 1443-1447 yılları arasında Üç Şerefeli Cami, 1484-1488 yılları arasında II. Bayezid Cami ve Külliyesi, 1561-1565 yılları arasında Ali Paşa Çarşısı, 1569-1579 yılları arasında Selimiye Külliyesi, gibi önemli yapılar yapılmıştır. Ayrıca II. Bayezid'in (1447-1512) cami, medrese, darüşşifa ve imareten müteşekkil bir külliye inşa ettirdiği bilinmektedir⁴⁴. 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra Kale dışı yerleşimler, artan ticari etkinliklere bağlı olarak, akarsu taşımacılığı için Tunca kıyısına yapılan iskele ve mevcut ticaret alanlarını ve çarşıları iskele ile bağlayan Saraçlar yolunun açılması ve Darülhadis'in yaptırılması (1434) ile kenti doğu ve batı yönlerine doğru genişletmiştir⁴⁵.

Kentin 1361 yılında fethinden sonra yönetici ikametgâhı olarak önceleri Kaleiçi bölgesinde bulunan ancak günümüzde yapı izi tespit edilemeyen Tekfur Sarayı'nın kısa süre de olsa Osmanlılarca kullanıldığı (ki tartışmalı bir konudur), I. Murad döneminde yapılan ilk sarayın günümüzde Selimiye Cami ve Muradiye Cami arasındaki yüksek ve çevresine hâkim tepe yakınlarında yaptırıldığı aktarılmaktadır⁴⁶. II. Murat döneminde (1421-1444) olasılıkla yeni sarayın yapımına başlandığı, Fatih Sultan Mehmed döneminde (1432-1481) ise tamamlandığı bilinmektedir⁴⁷.

kenti hakkında sunulan bilgi mekânsal olmayan, politik nitelikte tutulmuştur.

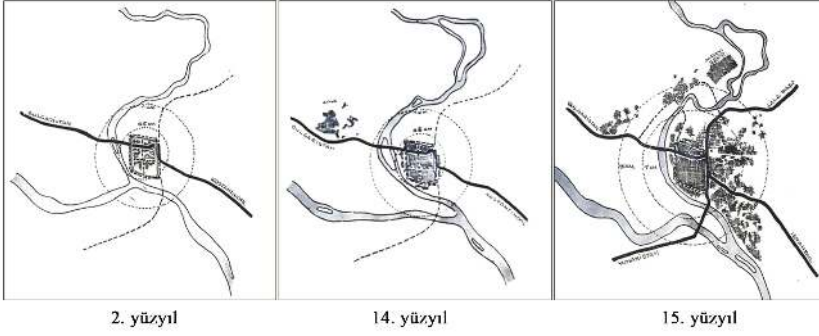
43 Zekiye Yenen, *Vakıf Kurumu-İmaret Sistemi Bağlamında Osmanlı Dönemi Türk Kentlerinin Kuruluş ve Gelişim İlkeleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul 1988, s. 145-149. Bu konuda Boykov, özellikle Edirne kentinde fetih sonrası kenti "Osmanlılaştırmak" için mekânsal düzenlemede cami ve imaret gibi donatuların kullanıldığından bahsetmektedir, bununla birlikte imaret siteleri arası geliştirilen akslar ve gelişme sahaları kentin büyüme yönlerini etkilemiştir [Grigor Boykov. "The T-shaped Zaviye/İmaret of Edirne: A Key Mechanism for Ottoman Urban Morphological Transformation", *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, Vol. 3/No. 1, 2016, s. 29-48].

44 Peremeci, *age.*, Gökbilgin, agm., Semavi Eyice, "Edirne", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 10, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 1994, s. 431-432.

45 S. Yıldırım, *age.*, s. 71.

46 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Ratıp Kazancıgil, *Edirne Sarayı ve Yerleşim Planı*, Edirne Valiliği Yayınları, Edirne 1999, s. 7-8

47 Peremeci, *age.*, s. 12.

Şekil 7: Edirne kentinin 2. ve 15. yüzyıl arası makroform deęiřimi⁴⁸.

Özetle Edirne'nin fethinden İstanbul'un fethine kadar (1361-1453) gerçekleşen olaylar ve mekânsal faaliyetler kronolojik olarak aşağıda sıralanmaktadır⁴⁹, ⁵⁰:

- 1359: I. Murad'ın padişah olması.
- 1361: Edirne'nin fethi.
- -14. yüzyıl- (tahmini ikinci yarısı): Kaleiçi bölgesinde bulunan iki kilisenin camiye dönüştürülmesi.
- 1365: Edirne'nin başkent yapılması.
- 1365: I. Murad tarafından günümüzde Selimiye Cami'nin bulunduğu konumun yakın çevresine sarayın ve yeniçeri kışlalarının yaptırılmaya başlanması.
- 1368: Sarayın (Eski Saray) tamamlanması.
- 1383: Çeşmelere su getirilmesi için altyapı çalışmalarının yaptırılması.
- 1399-1491: Mekânsal gelişimin kale dışına, Yıldırım Cami ve Külliyesi, izleyen yıllarda ise Eski Cami ve çevresine doğru yönlendirilmesi.

48 Gündüz Özdeğ, *Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü*, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayını, İstanbul 1951, s. 26-28.

49 Ratip Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300-1994)*, Edirne Valiliği Yayınları, Edirne 1999, s. 1-10.

50 Massaio'nun Edirne planını hazırlarken referans aldığı 1432-1444 yılları arası olan faaliyetler koyu ile gösterilmiştir.

- 1402-1414: Eski Cami'nin inşası.
- 1421: Gazi Mihal İmaretî'nin inşası.
- 1428: Beylerbeyi Hamamı'nın, Şarapdar Abdullah Bey ve Şah Melek Paşa Mescidi'nin yaptırılması.
- 1431: Horozlu Medresesi'nin inşası.
- 1433: Muradiye İmaretî'nin inşası.
- 1434: D'ar-ül Hadis Cami ve kale dışında cami inşa ettirilmesi.
- 1440: Topkapı Hamamı'nın inşası.
- 1443-1447: Üç Şerefeli Cami'nin inşası.
- 1450: II. Murad tarafından Yeni Saray'ın yapımına başlatılması.
- 1451: Saraçhane Köprüsü inşası.
- 1453: İstanbul'un fethi.

İlerleyen bölümde tarihi bilgiler doğrultusunda Massaio'nun Edirne planına dair değerlendirmeler ve incelemeler yer almaktadır.

3. Massaio'nun Edirne Planı Doğrultusunda 15. Yüzyıl Mekânsal Kurgusuna Dair Değerlendirme

Makalenin bu bölümünde Massaio'nun Edirne Planına yönelik irdeleme; sur ve sur kapıları, yol hatları ve yapılar özelinde üç başlıkta incelenmekte ve mekânsal kurguya dair değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu kapsamda yapılan değerlendirmeler ışığında, 15. yüzyıl Edirne kentindeki temel kentsel fonksiyonlar (yollar, hizmet yapıları, donatılar vb.) ve bu kapsamda kentsel hayatı yönlendiren etmenlere yönelik bir kesit sunulmaktadır.

a. Sur ve Sur Kapıları

Edirne kalesi, surları ve geçmiş dönem yapıların büyük bir çoğunluğunun zaman içinde yok olması ve günümüze ulaşan geçmiş mekânsal referansların yetersizliği yapılan incelemelerde ciddi bir kısıtlamadır. Günümüze ulaşan en eski mekânsal referans örnekleri ise üzerinde mimari betimlemeler olan Hadrianopolis (Edirne) sikkeleridir (Şekil 8)⁵¹. Bu sikkeler üzerinde sur kapıları görülmekte ancak konularına yönelik çıkarım yapılamamaktadır.

51 Çoğunlukla 2. ve 3. yüzyıla ait dönem sikkeleri.

Şekil 8: Hadrianopolis Sikkeleri⁵².

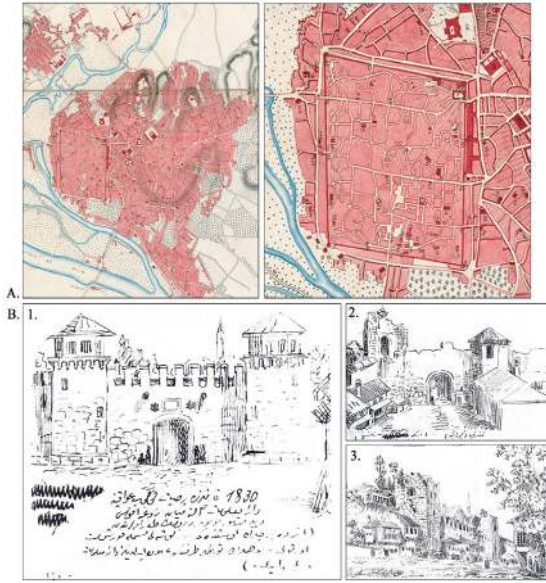
Edirne kentinin fethedildiği 14. yüzyılda Kaleiçi bölgesinden ibaret olduğu bilinmektedir. Kale duvarları MS 123-124 yılında yapılmış olup, 2. ve 19. yüzyıl arasında çeşitli onarımlar ile de olsa kısmen korunabilmiştir. Edirne'de 1745 yılında meydana gelen yangın ve 1751 yılında görülen deprem kale duvarlarının büyük ölçüde zarar görmesine neden olmuş, 1867-1893 yılları arasında dönemin valisi Hurşit Bey tarafından Osmanlı merkezi yönetiminin 19. yüzyıldaki yapılanma faaliyetleri çerçevesinde kentlerde yeni hizmet / donatı yapıları inşası için sur hattı yıktırılmış, çıkan hafriyat malzemesinin, kale duvarının taşlarının yapı malzemesi olarak kullanılması kararı verilmiřtir⁵³. 1905 yılındaki büyük Kaleiçi yangınından sonra, 1910-1911 yılları arasında kalan sur hatlarının korunmasına yönelik çalışmalar yapılsa da yeterli olmamış ve günümüze mevcut durumda yüzey üstünde (ulaşılabilen) herhangi bir sur izi kalmamıřtır⁵⁴. 1918, 1934, 1940 tarihli Edirne kent merkezi haritalarında sur izleri ve sur kapıları rekonstrüktif bir anlayışla çizilmiş olsa da hatların doğruluğu ve bilgilerin kesinliği tartışmalıdır. Bu yorumun

52 Bk. Wildwinds. *Ancient Coinage of Thrace, Hadrianopolis*. 2021, (<https://www.wildwinds.com/coins/greece/thrace/hadrianopolis/i.html>., 01.07.2021 tarihinde erişildi).

53 Sennur Akansel, "Edirne Kaleiçi Geleneksel Konutları ve Kaleiçi'nin Günümüzdeki Görünümü", *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, C 5/S. 2, 2016, s. 200, Tabak, *age.*, s. 21.

54 Tabak, *age.*, s. 21-22.

nedeni; 1918 ve sonrasında çizilen haritaların büyük çoğunluğunun geçmiş seyyah kayıtlarına ve sözel görüşmelere dayanmasıdır. Bu bakımdan Edirne surlarına ve sur kapılarına yönelik doğruluğu göreceli olarak daha yüksek kabul edilebilecek görsel kaynaklar; 1854 yılında Fransız General Osmont tarafından hazırlanmış olan Edirne haritasında gösterilen sur hattı ve kapıları, 1830 yılında Edirne’de yaşamış Aleksandr Zografos isimli Rum bir ressam tarafından çizilen Edirne sur hattı ve sur kapıları eskizleridir⁵⁵ (Şekil 9). Bugün günümüzde sur izlerine dair kalan tek yapı sur kulelerinden biri olan Makedonya Kulesidir.

Şekil 9: A. 1854 yılına ait Edirne kenti haritası, B. 1830 yılı Aleksandr Zografos'un sur hatlarına ilişkin eskizleri⁵⁶.

Önceki bölümlerde de aktarıldığı üzere Edirne kenti fethinden sonra 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar mekânsal ölçekte ciddi bir değişiklik göstermediği yazıla geldiğinden ötürü, bu inceleme kapsamında seyyahların mekânsal yapıya ilişkin kayıtları önemli bir bilgi içeriği sunmaktadır. Hekim Beşir Çelebi'nin⁵⁷ 1451 yılında yazmış olduğu

55 Ratip Kazancıgil, "Aleksandr Zografos'un Edirne Tabloları ve Dr. Rifat Osman Bey", *Yöre Dergisi*, S. 25-26, 2002, s. 73-84.

56 A. 1854 yılı kent planı. B1. Topkapı, B2. Kafes Kapı, B3. Mumcular Caddesinden sur hattının genel görünüşü. Kazancıgil, "Aleksandr Zografos'un Edirne Tabloları ve Dr. Rifat Osman Bey", s. 75-81.

57 Karamanlı Hekim Beşir Çelebi'nin tam olarak doğum tarihi bilinmemekle birlikte, Fatih Sultan

Risâle-i Beşir Çelebi Menâkab-ı Medine-i Edrene isimli eserde Edirne kalesi hakkında bilgiler kendi cümleleri ile şu şekildedir⁵⁸:

“...Melik Edrenus vezirin önerisiyle bu hisarı yaptı. Görünüşünü dört köşe yaptı ve her yanında ikişer burç eyledi ve her köşesinde yuvarlak birer burç kodılar. Evvela günün doğduğu tarafa bir büyük burc kodılar. Hikmet üzerine güneş onun karşısına rastlasa doğmasından nevrûzı ondan bilirlerdi. ...burç arasında on beşer kale duvarı vardı. On beş derece sayıp sekiz yerden kapu kodılar ve içersine dört büyük kilise yaptılar.”

Beşir Çelebi'nin sunduğu bilgiler, sur yapısının geometrik biçimi ve sur içindeki yapılara dair genel bir görüş elde edilebilmesini sağlamaktadır. Edirne surları hakkındaki en geniş bilgi ise 17. yüzyılda yazılmış seyahatname kayıtlarından elde edilmektedir. Hibri Abdurrahman Efendi'nin (1604-1659) 1636 yılında yazmış olduğu *Enîs-ül Müsâmîrin* isimli eserde ayrıntılı bir Edirne tarihi aktarılmaktadır⁵⁹. Eserin ikinci bölümünde Edirne hisarı, surları, sur kapıları, çarşı, pazar yerleri ve yeni sarayın yapıışı aktarılmaktadır. Edirne surlarına ilişkin bilgiler ise kendi cümleleri ile şu şekildedir⁶⁰:

“...Bu şehrin hisarı, Tunca nehrine yakın yerde (ki Bizanslılar döneminde beylerin sarayı olarak söylenir) dört köşe yapılmıştır. Her köşesinde birer yuvarlak (üstüvane şeklinde) kulesi vardır ki, biri Üç Şerefeli Cami yanındaki büyük kuledir⁶¹. (Bizanslılar döneminde beylerin sarayı olduğu söylenir) Biri, Yeliburgaz adlı yerde olan köşedir ki, bu kule eskiden hapishane olarak kullanılır, vezirlerden ve ileri gelenlerden tutuklanması gerekenler burada haps olunurmuş. Biri de Germekapı denilen yerdeki kuledir ki, hisar köşesinden kırk elli adım uzakta olup Tunca nehrinin kenarında hisarın su kulesi olarak yapılmıştır. Bu iki kule arasında germe divar çekilip, divara bir de kapı açılmıştır. Bu yüzden germe kapı denilmiştir. Uğurun kapı, bu kapı yakınındadır. Biri de halen zindan olan kuledir. Bunların dışında, hisarın her duvarında on ikişer

Mehmet döneminde yaşadığı ve sohbet arkadaşı olduğu belirtilmektedir, Ekmeleddin M. İhsanoğlu, “Beşir Çelebi”, *Encyclopaedia of Islam*, Vol. 3, ed. Kate Fleet vd., Brill Publishing, 2014.

58 Tabak, *age.*, s. 22-23.

59 Ayrıntılı değerlendirmeler için ayrıca bk. Sevim İlgürel, “Hibri'nin ‘Enîs-ül Müsâmîrin’i”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 2-3, 2012.

60 Ratip Kazancıgil, *Abdurrahman Hibri Enîs-ül Müsâmîrin: Edirne Tarihi (1360-1650)*, Edirne Valiliği Yayınları, Edirne 1999, s. 15-16.

61 Bugünkü konumu ve ismi ile Makedonya Kulesi.

kulesi vardır. Bu hisarın dokuz kapısı vardır ki, birine üç şerefeli yakınındaki büyük kuleye yakın olduğu için kule kapısı derler. Ali Paşa Çarşısı'nın önünde olan ketenciler çarşısına açılır. Şehrin cephaneliği hisar içinde bu kapı yanındadır. Birisi de Tophane yakınında olduğu için Topkapısı derler ki ağaç pazarına açılır... Biri de Kafes kapısıdır ki, Mihal köprüsü⁶² semtine açılır. Bu adın verilmesi, eski dönemde kafes denilen kadınlar hapishanesinin bu kapının yakınında olmasındandır. Biri de keçeciler, öbür adıyla kazancılar çarşısı kapısıdır ki, bu adı almasının nedeni dış kısmında keçeciler çarşısı ve iç kısmında kazancılar çarşısı olmasıdır. Biri de yukarıda adı geçmiş olup germe kapı yakınına açılan uğrun kapısıdır. Böyle adlandırılmış olmasının nedeni, çok küçük olup saklı bir yerde bulunmasıdır. Biri de Manyas Kapısı'dır ki, da'rül-hadis camii yanına açılır. Bu adı almasının nedeni bilinmemektedir. Biri de tavuk kapısıdır ki, tahta kale adıyla bilinen İstanbul'un bir çarşısı vardır ki, bunun da taht-el-kal'esi bu kapının dış kısmındadır... Biri de İğneciler kapısıdır. Bitpazarı denen yerin yakınına açılır. Eskiden bu kapıya İstanbul kapısı da derlermiş. Ama halen o ad, tamamen ortadan kalkmıştır. Biri de orta kapıdır ki, Ali Paşa Çarşısı'nın ortasına açılır..."

Hibri Abdurrahman Efendi'nin surlara ve sur kapılarına yönelik anlatımları temel mekânsal referansları sunması açısından günümüz tespitlerini yönlendirebilecek nitelikte olmakla birlikte Kaleiçi bölgesinde bulunan yapılara dair herhangi bir anlatım bulunmamaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri 17. yüzyıla gelindiğinde Roma dönemine ait yapı izlerinin yok olmuş olmasıdır. Bir diğer ayrıntılı inceleme ve tanımlama ise Evliya Çelebi'ye (1611-1682) aittir. 17. yüzyılda yazmış olduğu *Seyahatname* isimli eserinin, 3. cildinde kendisinin 1652 yılında yapmış olduğu Edirne gezisi ve kente dair notları yer almakta olup, Edirne surlarına ilişkin bilgiler kendi cümleleri ile şu şekildedir⁶³:

"...Sûrunun yüksekliği tam kırk zirâ'dır⁶⁴. Etrafında küçük ve büyük yüz altmış Kaf dağına benzer sağlam burçlar vardır. Amma bu kale dört köşe

62 Bugünkü konumu ve ismi ile Gazi Mihal Köprüsü.

63 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* C 3, ed. Tevfik Temelkuran-Necati Aktaş, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1986, s. 329-331.

64 Zirâ bir diğer adı ile arşın ölçü biriminin günümüzdeki metrik sistemde karşılığına dair tartışmalar olmakla birlikte, 16. Yüzyılda mimari ölçekte 1 zirânın yaklaşık 73 santimetreye denk geldiği belirtilmektedir, Mehmet Erkal, "Arşın" C 3, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 1991, s. 411-413. Dolayısı ile Edirne surlarının yüksekliğinin yaklaşık 29 metre gibi dönemin inşaat teknikleri göz önüne alındığında ciddi bir yükseklik sonucu çıksa da başka kaynaklarda ise 5.40 m. ile 7.20 m. arasında değişen yükseklik ölçüleri verilmektedir, Tabak, *age.*, s. 28.

inşa edildiğinden, her köşesinde birer sağlam ve yüksek kuleleri vardır. İlki Ağaçpazarı köşesinde kuzeye bakan Kaplıkule'dir. İçinde cebhane olduğundan üstü tahta ile kaplıdır. Bu yüzden Kaplıkule diyorlar. Güney tarafında, Meriç nehri kıyısındaki Manyas Kulesi⁶⁵, Kahkaha Kalesi burcu gibi sağlamdır.. Dördüncü köşesinde, doğuya bakan Üç Şerefeli Câmî yakınındaki Ekmekçiler köşesinde Makedona Kulesi var. Bu kule hepsinden sağlam, büyük ve yüksektir. Kalenin bütün etrafı on iki bin adet bedenden meydana gelmiştir. Her bedende birer Mazgal deliği muhakkak bulunur. Eski zamanda, çepeçevre derin hendeği varmış. Hâlâ kalıntıları görülmektedir. Hattâ Manyas Kulesi'nden tâ Tevkifhane Kulesi'ne varıncaya kadar debbâğhâne taraflarındaki hendek içinden Arda, Tunca ve Meriç nehirleri akarmış. Amma burası hâlen Osmanlılar elinde olup, huc'uddan uzak oluğu ve her çeşit korkudan uzak bulunuşu nedeniyle göz yuma yuma hendek derinliklerine mezbele, kum ve toprak dolarak hendek görünmez olmuş ve üzerine dükkân, han ve imâretler yapıp kalenin iki tarafı binalardan görünmez olmuştur. Sûrunun etrafında altı tane kapı vardır. Evvelâ batı tarafına açılan Balıkpazarı kapısı, İkincisi yine doğu yönünde İğneciler kapısı, üçüncüsü Zindan kapısı, dördüncüsü Manyas kapısı -Bu son iki kapı Meriç kenarına açılarak Meriç'ten su almır-, beşincisi Mihal kapısı yâni batı tarafa bakan Kafeslikapı, altıncısı kuzeye açılan Topkapısıdır. Bu kapılar gayet kalabalık olup, hep ikişer kat ve demirdendir. Amma kalenin etrafı bir kattır. Başka kaleler gibi ikişer, üçer kat değildir. Amma bu kapılardan başka, kalenin nice yerlerinde duvarı delip gizli kapı yapmışlardır. Meselâ, Alipaşa Çarşısı içindeki bu tür kapıdır..”

Evliya Çelebi'nin aktarımları da Hibri Abdurrahman Efendi'nin aktarımları gibi temel mekânsal referansları sunması açısından günümüz tespitlerini yönlendirebilecek niteliktedir ancak benzer şekilde Kaleiçi bölgesinde bulunan yapılara dair ayrıntı yoktur. Evliya Çelebi ve Hibri Abdurrahman Efendi'nin anlatımları Ramazan Tabak'ın hazırlamış olduğu görselleştirmeler ile karşılaştırmalı bir şekilde incelendiğinde, iki anlatım arasında ciddi farklar görülmektedir⁶⁶. Önceki bölümlerde de aktarıldığı üzere 1854 yılına ait ve 1918 yılı sonrası haritalar karşılaştırmalı incelendiğinde benzer farklar görülebilmektedir

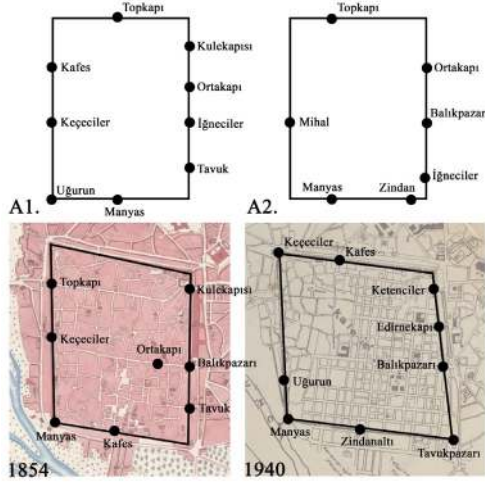
65 Edirne kentinin içinden Tunca Nehri ve kolları aktığı için burada bir yazım yanlışlığı olarak Tunca Nehri yerine Meriç Nehri ifadesinin kullanıldığı düşünülmektedir.

66 Tabak, *age.*, 82-83.

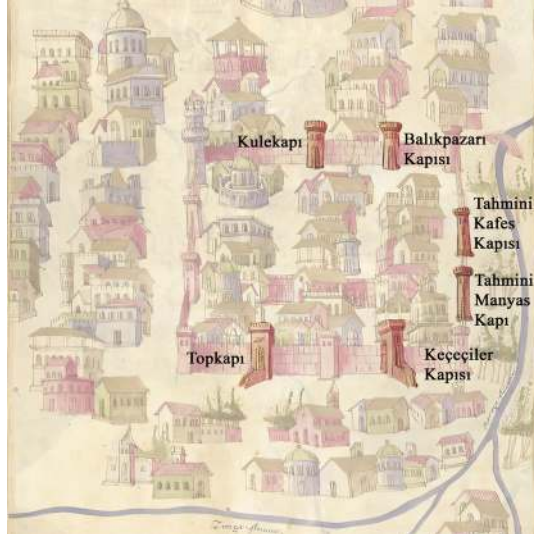
(Şekil 10). Tüm bu değerlendirmeler bütüncül ele alındığında ise 1854 yılına ait haritanın Evliya Çelebi'nin anlatımları ile kısmen uyumlu olduğu anlaşılmaktadır; bu bakımdan sur hattı ve sur duvarları tam olarak yıkılmadan önce hazırlanan tek harita olması nedeniyle doğruluğu daha yüksek kabul edilmiş ve 15. yüzyıl değerlendirmelerinde bu haritanın sunduğu bilgiler esas alınmıştır.

Massaio'nun Edirne Planına yönelik değerlendirmeler yapıldığında ise seyyah kayıtları ve haritalara benzer şekilde sur formunun dörtgen şekilde olduğu görülmektedir. Bu konuda en iyi uyumun Hekim Beşir Çelebi'nin anlatımları ile olduğu tespit edilmiştir. Köşe noktalarında burçlar ve her bir kenarda iki adet ayrıca burç görülmektedir. Makedonya Kulesi gösterimde baskın bir halde ve günümüzdeki konumu ile işlenmiştir. Planın kuş bakışı çizim tekniğinden kaynaklanan kısıtlamalar ve perspektif açıdan ötürü dört adet sur kapısı net bir şekilde görülebilmektedir. Bunlar Topkapı, Keçeciler Kapısı, Kulekapı ve Balıkpazarı Kapısı'dır. Bununla birlikte Kafes Kapısı ve Manyas Kapısı'nın da yaklaşık konumları tahmin edilebilmektedir. Topkapı, Keçeciler Kapısı ve tahmini Manyas Kapısı konumlarının çevresinde ikinci bir sur hattı görülmektedir. Ancak incelenen hiçbir seyyah kaydında, günümüzdeki arkeolojik kazı buluntularında⁶⁷ Edirne'de çift sur sistemi olduğuna dair bir kayıt görülemez. Bu nedenle doğruluğu kuşkuludur (Şekil 11).

67 Edirne Kaleiçi bölgesindeki arkeolojik kazı raporları için ayrıca bk. Şahin Yıldırım, *Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı 2003*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2004, s. 243-51, Aliye Erol Özdişbay, *Edirne (Hadrianopolis) Kalesi Zindanaltı Kazılarında Bulunan Sikkeler*, ed. Kayhan Dörtük, Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya 2013, s. 245-80.

Şekil 10: Seyyah kayıtlarındaki sur kapıları ile 1854, 1940 haritalarındaki sur kapıları karşılaştırması⁶⁸.

Şekil 11: Massaio'nun Edirne planında tespit edilen sur kapısı ve hatları.

68 **A1.** Hibri Abdurrahman Efendi'nin aktarımlarına göre, **A2.** Evliya Çelebi'nin aktarımlarına göre sur kapıları konum ve isimleri, 1854 yılı haritası için orijinal kaynak: Osmont. *Plan d'Adrianople 1854*, Ministère de la Defense-Service Historique de l'Armée de Terre, carte 4.10.B.225, 1854.

b. Yol Hatları

Edirne kentindeki sur hattı ve sur kapıları için sunulan zengin sayılabilecek tarihsel içerik ne yazık ki yol hatları ve sokak isimleri için bulunmamaktadır. Bu konumda tek ayrıntılı tanımlama yine Evliya Çelebi'ye (1611-1682) aittir. *Seyahatname*'de Edirne kentindeki yol hatlarına ilişkin bilgiler kendi cümleleri ile şu şekildedir⁶⁹:

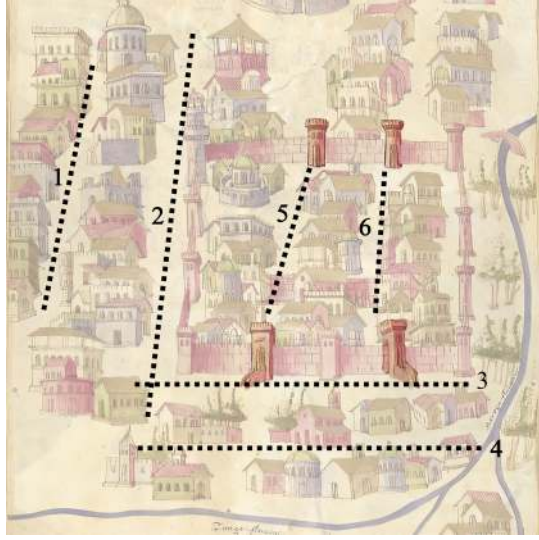
“Edirne’de altı bin yüz yetmiş adet santracvâri⁷⁰ şekilde yüksek ve alçak umumî yol vardır. Bütün yollarında araba işler; geniş kaldırımlıdır. Üçyüz adedi sultanî çarşı yollarıdır. Diğerleri mahalle içlerinde hususî yollarıdır. Allah’a hamdolsun, emniyetli saltanat merkezidir ki, bu adı geçen caddeler üzerinde asla kapı yoktur. Şairin “Sâlâdır cümle yârana; gelen gelsin, giden gitsin” dediği gibi, herkese açık yollarıdır.”

Massaio'nun Edirne Planına yönelik değerlendirmeler yapıldığında Kaleiçi'ndeki ızgara plan sistemi, önceki bölümlerde de aktarıldığı üzere, yapı stokları ile oluşturulan şekil/zemin ilişkisi sonucunda algısal/görsel sokak izleri tahmin edilebilmektedir. Yol hatlarına yönelik değerlendirmede; Evliya Çelebi kayıtları ve günümüz yol hatları karşılaştırmalı incelenerek plan üzerindeki yol hatlarına yönelik yorumlar geliştirilmiştir. Kale dışında günümüzdeki sokak isimleri ile Mumcular Caddesi, Ağaçpazarı Caddesi, Tabakhane Caddesi tespit edilebilmektedir. Kaleiçi bölgesinde ise iki sur kapısını birleştiren hatlara yönelik yorumlar yapılabilmektedir. 1854 yılına ait haritada belirtilen hatlar ve günümüzde tespit edilen yol izleri ile birlikte değerlendirildiğinde; Topkapı ve Kulekapısını birleştiren Kulekapı Caddesi, Balıkpazarı Kapısı ve Keçeciler Kapısını birleştiren Balıkpazarı Caddesi saptanabilmektedir. Edirne kentinin fethinden sonra 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar mekânsal ölçekte ciddi bir değişiklik göstermediği kabulüne göre, Kaleiçi bölgesinde görülen bu hatların, Roma kentlerindeki planlama sisteminde görülen *cardo* ve *decumanus*⁷¹ (birbirine dik ana yollar sistemi) hatları olduğu söylenebilmektedir (Şekil 12).

69 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* C 3, s. 360.

70 Izzgara plan sistemine atıf yapılmaktadır. Izzgara plan sistemi MÖ 5. yüzyılda antik dönemde Batı Anadolu'da yaşadığı düşünülen Miletli Hippodamus tarafından teşvik edilmiş bir plan sistemi olup antik Yunan ve Roma şehirlerinde de bu plan sistemi görülmektedir.

71 Roma kent planlamasındaki *cardo-decumanus* yol sistemi için bk. S. Hakan Öztaner, “Salamis-Constantia Kent Planlaması Üzerine Yeni Araştırmalar: *Cardo* ve *Decumanus*”, *Anadolu*, S. 36, 2010, s. 199-214.

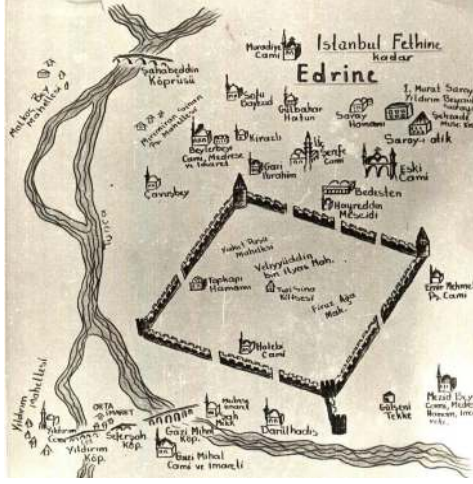
Şekil 12: Massaio'nun Edirne planında tespit edilen yol hatları⁷².

c. Tespit Edilebilen Temel Yapılar/Donatılar

(Benzer şekilde) Edirne kentinde 15. yüzyıldaki mekânsal yapı ve donatılar için tarihsel içerik kısıtlıdır. İlgili dönem yapıları hakkında tür ve isim bilgilerine erişilse de tam olarak konumlarına ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Genellikle elde edilebilen bilgiler ise “Tunca Nehri kenarı yakınında, ... kapısı yakınında” gibi tam olarak konum belirtmeyen genel mekânsal referanslar şeklindedir. Bu konuda temel çalışmalardan biri Oral Onur'un Edirne Su Kültürü Kadim Su (Haseki Suyu) isimli eserinde sunduğu haritalarda verdiği yapı isim ve konumlarıdır (Şekil 13)⁷³.

72 **1.** Ağaçpazarı Caddesi, **2.** Mumcular Caddesi, **3.** Ağaçpazarı Caddesi (Devamı), **4.** Tabakhane Caddesi, **5.** Kulekapı Caddesi, **6.** Balıkpazarı Caddesi.

73 Oral Onur, *Edirne Su Kültürü Kadim Su (Haseki Suyu)*, Acar Matbaacılık Tesisleri, İstanbul 1978.

Şekil 13: İstanbul fethinden önce Edirne kentinin genel durumu⁷⁴.

Oral Onur'un 15. yüzyıl Edirne haritası, arkeolojik kayıtlar⁷⁵, 1854 yılı haritası ve günümüzde tespit edilebilen donatı konumları karşılaştırmalı değerlendirilerek, incelenen plan üzerindeki 15 yapının türü, 14 yapının tahmini adları tespit edilmiştir. Önceki bölümlerde Massaio'nun çizim tekniğindeki farklar ve ilgili dönemde Edirne kentinde yapılmış yapılar aktarılmıştır. Buna göre tespit edilebilen yapılar ve özellikleri şu şekildedir (Şekil 14):

1. Üç Şerefeli Cami: 1443-1447 tarihleri arasında yaptırılmıştır. Günümüzde konumu Mumcular Caddesi üzerinde olduğu ve incelenen planda da aynı sokak hattı ve Makedonya Kulesi baz alındığında yaklaşık aynı konumdadır⁷⁶.
2. Makedonya Kulesi ve Tekfur Sarayı: Evliya Çelebi'nin de aktardığına göre Makedonya Kulesi, sur hattında görülen en yüksek kuledir. Ayrıca günümüz haritaları ile karşılaştırıldığında formu günümüzdeki hâlinde çok farklı olsa da konumu aynı şekildedir. Ayrıca tarihi kayıtlarda Makedonya Kulesinin bulunduğu konumun çevresinde Tekfur Sarayı olduğu belirtilmektedir. Yeni saray yapıldıktan sonra kullanılmamış, cephaneliğe dönüştürülmüştür. 1854 yılına ait haritada ise askeri okul olarak belirtilmektedir⁷⁷.

74 Onur, *age.*, s. 120.

75 Bk. Ş. Yıldırım, *age.*, Erol Özdzıbay, *age.*

76 Osman Rıfat, *Edirne Rehnüması*, Türk Kütüphaneciler Derneği-Edirne Şubesi, Edirne 1994, s. 46-47.

77 Rıfat, *age.*, s. 26.

3. (tahmini) Topkapı Hamamı: Yapıya ait geçmiş kayıtlar incelendiğinde ayrıntılı bir açıklama bulunmamakta, 1444 yılında yaptırıldığı bilinmektedir⁷⁸. Plandaki çizim incelendiğinde yapı formu ve rengi, diğer tüm yapılardan ayrılmaktadır. Oral Onur'un çalışmasında ve günümüzde yaklaşık olarak aynı konumda yapının bir bölümüne ait duvar kalıntıları bulunmaktadır.
4. (tahmini) ibadet/cami yapısı: Plandaki çizim tipolojisi, yapı formu ve rengi gibi nitelikler değerlendirildiğinde cami olduğu düşünülmektedir. Ancak yapı ismine dair herhangi bir tarihsel/mekânsal referans bulunmamıştır.
5. (tahmini) ibadet/kilise yapısı: Plandaki çizim tipolojisi, yapı formu ve rengi gibi nitelikler değerlendirildiğinde kilise yapısı olduğu düşünülmektedir. Oral Onur'un çalışmasında yaklaşık aynı konumda Tur-i Sina Kilisesi olduğu belirtilmiştir. Literatür değerlendirmeleri ve 1854 yılına ait harita ile karşılaştırma sonucunda Aya Nikola Kilisesi olabileceği düşünülmektedir⁷⁹. 19. yüzyıl Edirne Sâlnâmelerinde, Rum Milletine ait kiliseler başlığı altında bu kilisenin adı tespit edilebilmiştir⁸⁰.
6. (tahmini) ibadet/cami yapısı: Literatür değerlendirmeleri ve 1854 yılına ait harita ile karşılaştırma sonucunda Kuruçeşme Cami⁸¹ olabileceği -yaklaşık konumların aynı olması sebebi ile- düşünülmektedir⁸².
7. (tahmini) ibadet/kilise yapısı: 4. madde ile aynı durum geçerlidir.
8. (tahmini) ibadet/kilise yapısı: Literatür değerlendirmeleri ve 1854 yılına ait harita ile karşılaştırma sonucunda Aya Georgi Kilisesi olabileceği -yaklaşık

78 Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi*.

79 Yavuz Güner, *XV. Yüzyılda Edirne'nin Kentsel Dönüşümü*, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne 2017, s. 160.

80 Haluk Kayıcı, *Sâlnâmalara Göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*, Edirne Valiliği Yayınları, Edirne 2013, s. 95, 163. 19. yüzyıl Edirne Sâlnâmelerinde bu kilisenin Metropolid mahallesinde (Kaleçi Bölgesinde) olduğu belirtilmektedir.

81 Kuruçeşme isimli çeşmenin yakınında bulunması nedeniyle geçmiş kaynaklarda Kuruçeşme Camii olarak da adlandırılabilen bu caminin bir diğer adı İhmal Paşa Camii'dir. Bk. Rifat Osman, *Edirne Evkaf-ı İslamiye Tarihi: Camiler ve Mescitler*, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1999, s. 98; Abdullah Taha İmamoğlu - Muhammed Ali Başaran, "Osmanlı Edirne'sinde Cami: Sosyo-Mekânsal Bulgular ve Değerlendirmesi", *Edirne Camileri ve Selimiye Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Edirne 2022, s. 201. Ek olarak Rifat Osman, Kuruçeşme Camii'nin Metropolid mahallesinde olduğunu belirtmekte, bu bakımdan 5 ve 6 numaralı yapı tespitleri konumsal olarak birbirlerini desteklemektedir.

82 Güner, *age.*, s. 161.

konumların aynı olması sebebi ile- düşünülmektedir⁸³. 19. yüzyıl Edirne Sâlnâmelerinde, Rum Milletine ait kiliseler başlığı altında bu kilisenin adı tespit edilebilmiştir⁸⁴.

9. (tahmini) ibadet/kilise yapısı: 4. madde ile aynı durum geçerlidir.
10. Şah Melek Cami: Edirne kentinde Tunca Nehri yakınlarında bulunan camilerden biri olup 1429 yılında yaptırılmıştır⁸⁵. Oral Onur'un çalışmasında ve günümüzde yaklaşık olarak aynı konumda bulunmaktadır.
11. D'ar-ül Hadis Camii: Edirne kentinde Tunca Nehri yakınlarında bulunan camilerden biridir. 1435 senesinde öncelikle medrese olarak yaptırılmış, daha sonra camiye dönüştürülmüştür⁸⁶. Oral Onur'un çalışmasında ve Massaio planında Şah Melek Cami ile yanyana gösterilmesine karşın; günümüzde iki yapı arasında kuş uçuşu yaklaşık 640 metre bulunmaktadır. İlgili durumun plan/harita çizim ve projeksiyon tekniklerinden kaynaklandığı düşünülmekte, incelenen kaynaklarda Tunca Nehri yakınında (doğu kısmında) herhangi başka bir cami yapısının bulunmaması bu görüşü desteklemektedir.
12. Gazi Mihal Cami ve İmareti: Edirne kentinde Tunca Nehri yakınlarında bulunan camilerden biridir. 1421 yılında tamamlanmıştır. Günümüzde Yeniimaret Mahallesi bölgesini oluşturan Tunca Nehri batı kısmının gelişimini tetikleyici ana/temel hizmet donatılardan biridir⁸⁷.
13. (tahmini) ibadet/cami yapısı: tahminen Muradiye Camii⁸⁸ olabileceği düşünülmektedir. Plandaki çizim tipolojisi ve yaklaşık yapılabilen konum değerlendirmesi gibi nitelikler bu değerlendirmeyi desteklemektedir.
14. Eski Saray: Planda diğer yapılar ile arasında görülen farklılaşma ve yaklaşık konum değerlendirmesi sonucunda Eski Saray olduğu düşünülmektedir, yapılan kaynak değerlendirmeleri bu görüşü desteklemektedir⁸⁹.

83 Güner, *age.*, s. 160.

84 Kayıcı, *age.*, s. 95.

85 Oktay Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, 3. baskı, Edirne Valiliği Yayınları, Edirne 2014, s. 82-84.

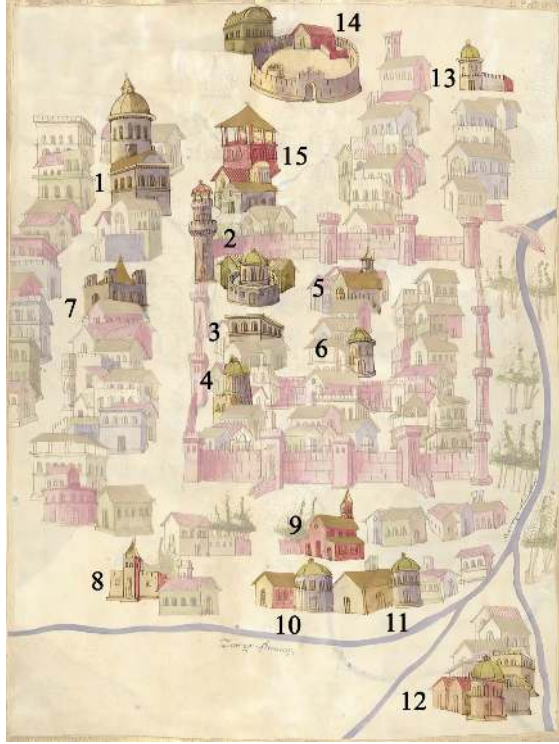
86 Aslanapa, *age.*, s. 78-79.

87 Aslanapa, *age.*, s. 80-81.

88 Ayrıntılı bilgi için bk. Osman, *age.*, s. 75.

89 İlk sarayın günümüzde Selimiye Cami ve Muradiye Cami arasındaki yüksek ve çevresine hâkim

15. (tahmini) bedesten/cami yapıları: yan yana bulunan iki yapıdan kırma çatılı olanın tahminen Bedesten, kubbeli yapının ise tahminen Eski Cami⁹⁰ olabileceği düşünölmektedir. Plandaki çizim tipolojisi ve yaklaşık yapılabilen konum değerlendirmesi gibi nitelikler bu değerlendirmeyi desteklemektedir.

Şekil 14: Massaio'nun Edirne planında tespit edilen yapılar.

tepe yakınlarında yaptırıldığı aktarılmaktadır. Kazancıgil, *Edirne Sarayı ve Yerleşim Planı*, Osman, *age.*, s. 27-28, 75. Bu bakımdan 13 ve 14 numaralı yapı tespitleri konumsal olarak birbirlerini desteklemektedir.

⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Osman, *age.*, s. 59-65.

Sonuç

Kentlerin mekânsal gelişim sürecini incelemenin; yerleşmenin başladığı konumu, doğal verilerle etkileşimini, ekonomik yaşamın getirileri ile nasıl imar edildiğini, mekânsal öğelerin değişimini incelemenin ilk akla gelen yararlarından biri veri oluşturmaktır. Kentsel alanlara yapılacak her türlü planlama, fiziksel müdahale ve benzeri çalışmanın tarihsel verilere dayalı olması gerekir. Kentlerin mekânsal gelişim sürecinin incelenmesi, incelenmesinin gerekliliğinin ortaya konulması, fizik mekâna müdahalede bulunan/ bulunacak kişilerin bu bilinçle eğitilmesi; yaşanan yerleşmenin geçmişinin merak edilmesinin sağlanmasının ötesinde kentsel öğelerin ya da kalıntıların/izlerinin yok edilmesinin engellemesini sağlayabilir. Tarihi belgelerden Edirne/Kaleiçi Bölgesinin mekânsal yapısına dair incelemelerin hedeflerinden biri de budur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir başkenti olmasına rağmen Edirne kentinin, mekânsal gelişim tarihine dair sınırlı kaynak bulunmaktadır. 1745-1751 yılları arası görülen yangın ve doğal afetler, 1867-1893 yılları arası kentsel dokunun tahribatına neden olan sistematik müdahaleler ve 1905 yangını sonrasında Kaleiçi ve çevresindeki doku ile ilgili plan kararları, kent tarihinin görsel olarak da belgelendirilebilmesini engelleyen bir etmen olmuştur. Ayrıca Edirne kentinin tarihi çekirdeğini oluşturan Kaleiçi bölgesinin bugüne kadar kesintisiz yerleşim alanı olarak kullanılması, günümüzde arkeolojik kazı çalışmalarının yapılabilmesini sınırlandıran diğer bir etmendir. Tüm bu nedenler, 15. yüzyıldaki kentsel ortama dair bir kesit sunan Massaio planının Edirne tarihi açısından değerini artırmaktadır. Her ne kadar bu plan, günümüz topoğrafya ve haritacılık tekniklerinden farklı, yükseklik, ölçek gibi sayısal referanslar bulunmayan bir tekniğe sahip olsa da temel niteliklerin tespit edilebildiği bir yapıdadır. Çizilen dönem itibarı ile, tarihi kayıtlarda ismi geçen bazı yapıların konumları, yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü Kaleiçi bölgesini kuşatan ancak tam olarak izi tespit edilememiş sur hattı ve kapılarının mevcut şeması ve kentte en çok kullanılan hatlara dair temel fikirleri vermektedir. Kaleiçi bölgesinin özellikle dini/kamusal donatılar açısından bir hizmet bölgesi niteliğine sahip olduğu da söz konusu belgeye dayanarak söylenebilmektedir.

Tüm bu tanımlama ve tespitlerin, Massaio planının sunduğu kapsam ve içerikle geçerli olduğunun tekrar ifade edilmesi gerekmektedir. Geçmişe yönelik mekânsal izleri büyük ölçüde tahrip edilmiş bir dokunun, tek bir plan belgesi ile tam olarak açıklanamayacağı açıktır. Ancak bu çalışma kapsamında sunulan bilgilerin, gelecekte yapılacak koruma imar planları, arkeolojik kazı çalışmaları gibi uygulamalara bilgi sunacağı umulmaktadır.

Yazar Katkıları

Çalışmanın Tasarlanması	Yazar-1 (%70) - Yazar-2 (%30)
Veri Toplanması	Yazar-1 (%90) - Yazar-2 (%10)
Veri Analizi	Yazar-1 (%80) - Yazar-2 (%20)
Makalenin Yazımı	Yazar-1 (%90) - Yazar-2 (%10)
Makale Gönderimi ve Revizyonu	Yazar-1 (%80) - Yazar-2 (%20)

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir / The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Vatikan Kütüphanesi (Biblioteca Apostolica Vaticana (BAV))

Ciriaco d'Ancona-Urb.lat.281 (1449), 229v-230r (<http://www.mss.vatlib.it/guui/console?service=shortDetail&cid=3583>, 12.07.2021 tarihinde erişildi).

Ciriaco d'Ancona-Vat.lat.218 (1401), Sec. XV-1r-v (<http://www.mss.vatlib.it/guui/console?service=shortDetail&cid=3582>, 12.07.2021 tarihinde erişildi).

Fransa Ulusal Kütüphanesi El Yazmaları Bölümü (Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits)

Ptolomaeus, Claudius. *Cosmographia (Latin 4802)*. yay. haz. Pietro del Massaio, Floransa 1451 (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8454687p>, 10.01.2020 tarihinde erişildi).

Plan manuscrit d'Andrinople. Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, CPL GE DD-2987 (5912), 2008.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akansel, Sennur, “Edirne Kaleiçi Geleneksel Konutları ve Kaleiçi'nin Günümüzdeki Görünümü”, *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, C 5/S. 2, 2016, s. 199-207.

Arad, Pnina, “An Unpublished Map of the Holy Land: Venice, Biblioteca Marciana, MS Lat. X 116 (=3783)”. *Imago Mundi*, Vol. 65/No. 1, 2013, s. 80-86.

Aslanapa, Oktay, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, Edirne Valiliği Yayınları, 3. baskı, Edirne 2014.

Boikov, Grigor, “The T-shaped Zaviye/İmarets of Edirne: A Key Mechanism for Ottoman Urban Morphological Transformation”, *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, Vol. 3/No. 1, 2016, s. 29-48.

The City in Maps: Urban Mapping to 1900, British Library, Londra 1987.

Buisseret, David, *Envisioning the City: Six Studies in Urban Cartography*. University of Chicago Press, Chicago 1998.

Carlevaris, Laura, vd., “Perception and Communication of Urban Space: Observations on Fourteenth- and Fifteenth-Century Representations of Rome”, ed. Enrico Cicalò, *Proceedings of the 2nd International and Interdisciplinary Conference on Image and Imagination*, Springer International Publishing, İtalya 2020, s. 852-865.

Conforti, Claudia, "The Birth of the Modern City", *Companion to the History of Architecture*, American Cancer Society, ABD 2017, s. 1-27.

Evlıya Çelebi, *Evlıya Çelebi Seyahatnamesi* C 3, ed. Tevfik Temelkuran - Necati Aktaş, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1986.

Edgerton, Samuel Y., "Florentine Interest in Ptolemaic Cartography as Background for Renaissance Painting, Architecture, and the Discovery of America", *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 33/No. 4, 1974, s. 275-92.

Erkal, Mehmet, "Arşın", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 3, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 1991, s. 411-13.

Erol Özdzıbay, Aliye, *Edirne (Hadrianopolis) Kalesi Zindanaltı Kazılarında Bulunan Sikkeler*, ed. Kayhan Dörtlük, Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya 2013, s. 245-80.

Eyice, Semavi, "Edirne", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 1994, s. 431-432.

Fischer, Joseph, *Claudii Ptolemaei Geographiae codex Urbinas Graecus 82*, Apud E. J. Brill, Apud Ottonem Harrassowitz, Lipsiae 1932.

Güner, Yavuz, *XV. Yüzyılda Edirne'nin Kentsel Dönüşümü*, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Edirne 2017.

Gökbilgin, M. Tayyib, "Edirne". *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 10, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 1994, s. 425-431.

Harvey, David, *The History of Topographical Maps: Symbols, Pictures and Surveys*, Thames and Hudson, Londra 1980.

Herva, Vesa-Pekka, "Maps and Magic in Renaissance Europe", *Journal of Material Culture*, Vol. 15/No. 3, 2010, s. 323-43.

İhsanoğlu, Ekmeleddin M., "Beşir Çelebi", *Encyclopaedia of Islam*, Vol. 3, ed. Kate Fleet vd., Brill Publishing, 2014.

İlgürel, Sevim, "Hibrî'nin 'Enis-ül Müsâmîrin'i", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 2-3, 2012.

İmamoğlu, Abdullah Taha, - Başaran, Muhammed Ali, "Osmanlı Edirne'sinde Cami: Sosyo-Mekânsal Bulgular ve Değerlendirmesi", *Edirne Camileri ve Selimiye Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022, s. 188-230.

Kayıcı, Haluk, *Sâlnâmalare Göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*, Edirne Valiliği Yayınları, Edirne 2013.

Kazancıgil, Ratip, *Abdurrahman Hibri Enûs-ül Müsâmîrin: Edirne Tarihi (1360-1650)*, Edirne Valiliği Yayınları, Edirne 1999.

Kazancıgil, Ratip, "Aleksandr Zografos'un Edirne Tabloları ve Dr. Rifat Osman Bey", *Yöre Dergisi*, S. 25-26, 2002, s. 73-84.

Kazancıgil, Ratip, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300-1994)*, Edirne Valiliği Yayınları, Edirne 1999.

Kazancıgil, Ratip, *Edirne Sarayı ve Yerleşim Planı*, Edirne Valiliği Yayınları, Edirne 1999.

Keskin, Mustafa Çağhan - Sağ, Mustafa Kaan, "Edirne Hıdırlık Tepesi [Hızır Makamı]: Senkretik Bir Kült Merkezinin Oluşumu ve Ortadan Kaldırılması", *Milli Folklor*, C 17/S. 133, 2022, s. 222-233.

Lehmann, Phyllis Williams, "Theodosius or Justinian? A Renaissance Drawing of a Byzantine Rider", *The Art Bulletin*, Vol. 41/No. 1, 1959, s. 39-57.

Mens, Eleonore Henriette Marie, *Een architectuurhistorische waardstelling van naoorlogse woonwijken in Nederland: het voorbeeld van de Westelijke Tuinsteden in Amsterdam*, Eindhoven Üniversitesi, Doktora Tezi, Eindhoven 2019.

Miller, Naomi, "Mapping the City: Ptolemy's Geography in Renaissance", *Envisioning the City: Six Studies in Urban Cartography*, ed. David Buisseret, University of Chicago Press, Chicago 1998, s. 34-75.

Mittenhuber, Florian, "The Tradition of Texts and Maps in Ptolemy's Geography", *Ptolemy in Perspective: Use and Criticism of his Work from Antiquity to the Nineteenth Century*, ed. Alexander Jones, Dordrecht 2010, s. 95-119.

Mittenhuber, Florian-Alfred Stuckelberger, *Handbuch Der Geographie: Ergänzungsband Mit Einer Edition Des Kanons Bedeutender Stadte*, Schwabe AG 2009.

Nuti, Lucia, "The Perspective Plan in the Sixteenth Century: The Invention of a Representational Language", *The Art Bulletin*, Vol.76/No. 1, 1994, s. 105-128.

Onur, Oral, *Edirne Su Kültürü Kadim Su (Haseki Suyu)*, Acar Matbaacılık Tesisleri, İstanbul 1978.

Osman Rifat, *Edirne Rehnüması*, Türk Kütüphaneciler Derneği-Edirne Şubesi, Edirne 1994.

Osman Rifat, *Edirne Evkaf-ı İslamiyye Tarihi: Camiler ve Mescitler*, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Edirne 1999.

Osmont, *Plan d'Adrianopole 1854*, Ministere de la Defense-Service Historique de l'Armee de Terre, carte 4.10.B.225, 1854.

Özdeş, Gündüz, *Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü*, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayını, İstanbul 1951.

Öztaner, S. Hakan, "Salamis-Constantia Kent Planlaması Üzerine Yeni Araştırmalar: Cardo ve Decumanus", *Anadolu*, S. 36, 2010, s. 199-214.

Peremeci, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1939.

Pinto, John A., "Origins and Development of the Ichnographic City Plan", *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 35/No. 1, 1976, s. 35-50.

Scaglia, Gustina, "The Origin of an Archaeological Plan of Rome by Alessandro Strozzi", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, Vol. 27, 1964, s. 137-163.

Schefer, Ch., (ed.), *Bertrandon De La Broquiere'in Denizası Seyahati*, çev. İlhan Arda, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 230-231.

Schiltberger, Johannes, *The Bondage And Travels Of Johann Schiltberger: A Native Of Bavaria, In Europe, Asia, And Africa, 1396-1427*, transl. John Buchan Telfer, Nabu Press, Londra 1859.

Schulz, Juergen, "Jacopo de' Barbari's View of Venice: Map Making, City Views, and Moralized Geography before the Year 1500", *The Art Bulletin*, Vol. 60/No. 3, 1978, s. 425-74.

Tabak, Ramazan, *Roma Döneminde Hadrianopolis (Edirne) Kent Surları*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2018.

Tafur, Pero, *Pero Tafur: Travels and Adventures 1435-1439*, transl. Malcolm Letts vd., George Routledge, 1926.

Thomas, Johnes, *The Travels of Bertrandon de la Broquiere to Palestine during the Years 1432 and 1433*, Hafod Press, Londra 1807.

Woodward, David, "Cartography and the Renaissance: Continuity and Change", *Cartography in the European Renaissance*, University Of Chicago Press, Chicago 2007, s. 3-23.

Yenen, Zekiye, *Vakıf Kurumu-İmaret Sistemi Bağlamında Osmanlı Dönemi Türk Kentlerinin Kuruluş ve Gelişim İlkeleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1988.

Yıldırım, Sercan, *Kentsel ve Mekânsal Yapı Çözümlemesi: Edirne Kent Kurgusu ve Mekânsal Yapı Çözümlemesi*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara 1996.

Yıldırım, Şahin, *Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı 2003*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2004.

İnternet Kaynakları

“Pietro Del Massaio Di Iacopo Del Massaio”, 20 Mayıs 2019, (<https://spotlight.vatlib.it/it/humanist-library/feature/pietro-del-massaio-di-iacopo-del-massaio#fromHistory>, 12.07.2021 tarihinde erişildi).

Ancient Coinage of Thrace, Hadrianopolis. 2021, (<https://www.wildwinds.com/coins/greece/thrace/hadrianopolis/i.html>, 01.07.2021 tarihinde erişildi).